

Stipan Trogrlić

**REPRESIJA JUGOSLAVENSKOG
KOMUNISTIČKOG REŽIMA PREMA KATOLIČKOJ
CRKVI U ISTRI 1945. – 1971.**

Državni arhiv u Pazinu i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
– Područni centar Pula, Pazin – Pula, 2014., 412 str.

Državni arhiv u Pazinu kao nakladnik i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Pula kao sunakladnik objavili su 2014. godine djelo *Represija jugoslavenskog komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi u Istri 1945. – 1971.* autora dr. sc. Stipana Trogrlića.

Stipan Trogrlić, viši znanstveni suradnik u navedenom Institutu, započinje svoje, 412 stranica opsežno djelo kratkim predratnim i ratnim nacionalno-političkim okvirom u Istri. U prvom poglavlju autor početno razdoblje nakon okončanja rata do uključno 1947. godine naziva vremenom politike „mrkve i batine“ prema Crkvi u Istri. Godinu 1947. smatra vremenom „reduciranja suradnje na račun represije“. U njoj se osobito analiziraju događaji vezani uz napad na svećenika Miroslava Bulešića. Moglo bi se reći da je taj svećenik, danas blaženik, na razini memorije Crkve u Istri postao u razdoblju komunizma ono što je Alojzije Stepinac postao na hrvatskoj nacionalnoj razini. Unutar prvog razdoblja u tekstu pod naslovom „Agrarna reforma u sustavu reforme“ autor piše o materijalnom osiromašenju, tj. oduzimanju crkvenih materijalnih dobara. Ovdje analizira zakonske okvire, pri čemu temeljito gleda na župnu i dekanatsku razinu te razne crkvene nadarbine i imovinu. U drugom poglavlju, naslovljenom „Izgradnja sustava represije 1947. – 1952.“, autor piše o različitim oblicima pritiska, progonu klera i laika, sudskim procesima i progonu svećenika te obeščaćivanju svetih mjesta. Naslov „Udar na crkvenu imovinu“ temeljito obrađuje oduzimanje dobara: župnih stanova, samostana, pitanje pulske katedrale, oporeziva-

nje, položaj ženskih redovničkih zajednica. U tekstu „Razni oblici i metode ometanja pastoralnog rada“ autor analizira ometanje bolničkog pastora i podjele sakramenata, zabrane vjerskih procesija i školskog vjeronauka te oduzimanje matičnih knjiga. Treće poglavlje „Funkcioniranje sustava represije od 1952. do 1960.“ bavi se crkvenom situacijom nakon prekida diplomatskih odnosa Beograda sa Svetom Stolicom i okolnostima s tim povezanimi te Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica 1953. Zatim se pozornost posvećuje sudskom procesu protiv bogoslova i profesora Riječke bogoslovije te njezinu zatvaranju, nakon čega se – od 1955. do 1966. – formacija klera za čitavo područje buduće Riječke metropolije događa isključivo u Istri, tj. Pazinu. Pritom se proučava Biskupsko sjemenište i gimnazija u Pazinu pod indikativnim podnaslovom „Od miljenika do prognanika“ opisujući ukidanje njezina prava javnosti i mjere općeg nadzora. Četvrto poglavlje, posvećeno šezdesetim godinama prošlog stoljeća, koje autor naziva razdobljem „nade koja je iznevjerena“, bavi se pitanjem socijalnog osiguranja i povratka crkvenih matica, progonima, prozivkama i nastavkom oduzimanja crkvene imovine. U kontekstu rušenja, zatvaranja i onemogućivanja gradnje crkava autor piše o crkvi Majke Božje od Mora u Puli, o salezijanskom oratoriju u Rovinju, o Eufrazijevoj bazilici u Poreču te župi i samostanu sv. Josipa u Puli. Iz crkvenoga života u Istri nakon sporazuma Beograda i Vatikana 1966. (*Protokol*) autor ističe biskupijski Euharistijski kongres u Puli 1967., odnos Katoličke Crkve u Istri i Hrvatskog proljeća 1971./1972., pri čemu tadašnju prisutnost Crkve u Istri na društvenoj razini naziva marginalnom.

Unutar trećeg poglavlja, koje nosi naslov „Funkcioniranje sustava represije od 1952. do 1960.“ i koje se bavi crkvenom situacijom nakon prekida diplomatskih odnosa Beograda i Svete Stolice i s tim povezanim okolnostima, autor piše o sudskom procesu bogoslovima Visoke teološke škole u Rijeci 1955. godine. Opravdano je reći koju riječ više o tome jer zatvaranje sjemeništa ima posebnu težinu s obzirom na to da ono znači ne samo onemogućiti život jedne crkvene ustanove već i budućnost vjerske zajednice. U skupini onih koji su

proveli neko vrijeme u istražnom zatvoru ili na drugi način bili predmetom interesa vlasti jesu i bogoslovi s područja Istre: Irenko Gallo iz Motovunskih Novaka, Livije Laganiš iz Kaldira te Marcel Krebel iz Tinjana. Računalo se na to da će ključ u bravi vjerskih škola utjecati s jedne strane na pad broja svećeničkih zvanja, a s druge olakšati konfiskaciju zgrada i posjeda te njihovo proglašavanje narodnom imovinom. Na udaru represivnih mjera našla su se teološka učilišta u Rijeci, Splitu i Đakovu, a u prvim dvama slučajevima došlo je do zatvaranja škola. U Splitu je 1956., pod optužbom neprijateljskog djelovanja, donesena presuda o zatvaranju bogoslovije na osam, a sjemenišne gimnazije na 6 godina. U Osijeku je sud presudio dvojici profesora i četvorici bogoslova đakovačke bogoslovije: osuđeni su na kazne od sedam godina do dvije i pol godine, ali do zatvaranja sjemeništa nije došlo. Odluka *Non licet* jugoslavenskih biskupa o zabrani udruživanja u prorežimska svećenička staleška društva, obrambeni govor Stepinčeva odvjetnika Ive Politea te duhovni nagovori ondašnjega sjemenišnog duhovnika Josipa Dujmovića u kojima se koristio dnevnikom Branke Perković, djevojke iz Ogulina i članice Križarskog sestrinstva svetačkoga života, predstavljali su za režimski sud dokaz protunarodnoga rada na riječkoj bogosloviji. Prvooptuženi Josip Kapš optužen je da je tijekom skupljanja pomoći u Gorskom kotaru za riječku bogosloviju veličao ustaški režim i negativno se izražavao o jugoslavenskom vodstvu, nepoštivanju vjerskih sloboda i progonu svećenika. Za istarske bogoslove u optužnici se navodilo da su pred drugim bogoslovima govorili kako je u Istri bilo više vjerske slobode pod fašizmom nego pod narodnom vlašću, zbog čega su istarski svećenici navodno zazivali dolazak demokršćanske vlasti u Istru. Optuženi su i za slušanje iredentističke radiopostaje *Venezia Giulia* i širenje njezine neprijateljske propagande protiv Jugoslavije. Josip Kapš osuđen je na 6 godina, Vlado Pezelj na 3 godine i 4 mjeseca, Mijo Liković na 2 godine i 6 mjeseci, Istrani Irenko Gallo na 1 godinu, Livije Laganiš na 6 mjeseci, a Marcel Krebel je oslobođen. Budućnost Crkve ipak nije zapriječena – nakon puštanja iz zatvora svi su bogoslovi zaređeni za svećenike.

Stipan Trogrlić opisuje teške uvjete života u komunističkim kaznionicama. Život u Staroj Gradiški sa 70 zatvorenika u jednoj prostoriji, sa samo jednim omanjim prozorom, ili kazne samice za banalne prekršaje slike su koje čitatelja ne mogu ostaviti ravnodušnim. Opisano ne predstavlja samo povijest Crkve već je dio povijesti političkih zatvorenika u diktaturama. Autor donosi i razne novinske prikaze suđenja navodeći i imena autora članaka.

Način borbe režima protiv vjerskih zajednica bio je i putem astronomsko visokih poreza pred kojima je sudbina neke ustanove trebala ostati zapečaćena. Zabranjuje se prodaja i širenje tiska poput *Danice* IKD-a Ćirila i Metoda zbog banalnih članaka. Pritom valja reći da i oni koji su unutar Crkve gajili ljevičarske osjećaje, kako prema društvenoj tako i prema unutarcrkvenoj stvarnosti, nisu nalazili milosti kod vlasti.

Pri izgradnji željezničke pruge Lupoglav – Štalije, na kojoj 1949. sudjeluje i 36 pazinskih sjemeništara pod vodstvom ekonomskog sjemeništa Josipa Pavlišića (budućeg riječko-senjskog nadbiskupa), rad svećeničkih kandidata zajedno s ostalom mladeži iskorištava se za namjerno remećenje formativnog procesa onih koji su se obvezali na celibat, a sve u okviru stvaranja novog ateističkog morala.

Trogrlić je već pisao i objavljivao radove o prvim poslijeratnim godinama, no ovo djelo predstavlja analizu dužeg vremenskog slijeda i podrobniji opis poslijeratne crkvene povijesti Istre u mnogostrukosti njezinih aspekata. Vrijednost i relevantnost ovoga rada jest u činjenici da obrađuje temu stradanja Katoličke Crkve u Istri tijekom komunizma koja je u velikoj mjeri do sada bilo nepoznata ili, kada se o njoj znalo, nije bila potkrijepljena znanstvenim referencama. Ta tema nije do sada znanstveno obrađena, a pokušaji u tom pogledu do sada nisu uzimali u obzir arhivska vrela ni bibliografiju, kako hrvatsku tako i talijansku, u mjeri u kojoj to čini ovaj autor. Interes znanstvene javnosti, društva, kako svjetovnog tako i crkvenog, opravdava objavljivanje ovoga rada.

Autor radi na arhivskim vrelima, a kada sâm promišlja ili zaključuje, to jasno naglašava. Arhivsko gradivo koje koristi dolazi iz

Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu (Fond Komisije za vjerska pitanja Vlade Narodne Republike Hrvatske, Osobni fond Ante Mandića), Državnog arhiva u Pazinu (Fond Oblasnog Narodnog odbora za Istru, Fond Narodnog odbora Kotara Pazin, Fond Kotarskog Komiteta Komunističke partije Hrvatske Pazin), Povijesnog muzeja Istre (Fond Oblasnog Narodnog odbora za Istru), Arhiva Istarskog književnog društva Jurja Dobrile u Pazinu (Osobni fond Bože Milanovića, Fond Hrvatske klasične gimnazije i Biskupijskog sjemeništa u Pazinu, Dnevnik svećenika Stjepana Ceka), Biskupijskog arhiva u Poreču (Arhiv Porečke i Pulske biskupije), Arhiva Apostolske administrature u Pazinu (Prezidijalni spisi, Osobni fond biskupa Nežića, Cursus dierum, Dnevnik službe biskupa Dragutina Nežića, razna godišta, Zapisnici sa sjednica Biskupske konferencije Jugoslavije), Arhiva postulature bl. Miroslava Bulešića, župnih arhiva (katedrala u Puli, Stari Pazin).

Riječ je o znanstvenoj monografiji. Autor na temelju arhivskih vrela, tiska i literature analizira represivne mjere koje je jugoslavenski komunistički režim koristio protiv Katoličke Crkve u Istri u poratnim godinama. Jesu li ovom knjigom iscrpljene teme vezane za istarsku crkvenu povijest u razdoblju komunizma? Ne. Ima još tema i pitanja koja ostaju otvorena i na koja povjesničari moraju dati odgovor.

Potpisnik ovog prikaza smatra da je pitanje analize odnosa istarskih biskupa (Antonija Santina, Rafaela Radossija i prije toga Tripuna Pederzollija) naspram talijanskog fašizma, koji je prethodio komunizmu, za historiografski sud o odnosu Narodnooslobodilačkog pokreta i komunističkog režima poslije rata prema kleru potrebno i neophodno. Činjenica da je komunistička historiografija i propaganda iz dnevno-političkih razloga koristila djelovanje talijanske katoličke hijerarhije u vremenu fašizma kako bi opravdala represiju prema Katoličkoj Crkvi nakon 1945. ne oslobađa nas obveze da danas podvrgnemo objektivnoj kritici biskupe na područjima Hrvatske i Slovenije koja su se nakon Prvog svjetskog rata našla u Kraljevini Italiji.

Povjesničari izvan Istre slabo razumiju okolnosti zašto je dobar dio hrvatskog istarskog svećenstva za vrijeme rata dao doprinos pokretu za oslobođenje Istre, a nakon njega borbi za državno-pravni položaj Istre unutar hrvatskih granica. Podržati one koji rješavaju nacionalno pitanje, čak i onda kada se radi o ideologiji i režimu koji niječu Boga – pitanje pred kojim se istarsko svećenstvo našlo u ratu i poraću – za neke je suvremene hrvatske povjesničare i danas posve neshvatljivo. Dakako, tada je bila riječ o težnji za rješanjem nacionalnog pitanja. No treba reći i to da su u socijalnom pitanju istarski svećenici bili osjetljiviji od prosjeka hrvatskog svećenstva. Dakle, rekli bismo, bili su prilično lijevo usmjereni. Naime, u 19. je stoljeću prema socijalnom pitanju istarska Crkva, s Dobrilom na čelu, dobro i ispravno osjetila nužnost socijalne osjetljivosti. Suvremeni hrvatski crkveni povjesničar Franjo Šanjek piše: „Zbog svoje feudalno-zemljoposjedničke strukture Crkva u Hrvata ne pokazuje osobito zanimanje za probleme radništva i gradskog proletarijata. (...) Najkonkretniji u borbi sa socijalnom bijedom su istarski svećenici, jer su na najvećem hrvatskom poluotoku socijalni problemi najuže povezani s nacionalnim pitanjem.“

Valja reći i to da je danas u svjetskoj crkvenoj historiografiji na djelu revalorizacija pisanja povijesti mjesnih Crkava. U prošlosti su akademski povjesničari posve neopravdano obezvrijedili takvu lokalnu povijest nazivajući je amaterskom, smatrajući istodobno da interes profesionalnih historiografa treba biti ograničen samo na povijest opće Crkve i nacionalnih Crkava.

Na kraju ponovimo da je Katolička Crkva bila žrtvom komunizma. Najkompleksniji i najteži izazovi za crkvenog povjesničara koji se bavi suvremenom poviješću na području zapadne Hrvatske jest kako je i zbog čega došlo do tolike ateizacije i odbacivanja vjere na ovome području. Iz perspektive crkvenog povjesničara najlakše bi bilo reći da je do toga došlo jer su vjernici bili žrtve uvezenih ideologija. No Drugi vatikanski koncil, osobito njegova pastoralna konstitucija *Gaudium et spes*, pozivaju kršćane da se propituju o tome koja je odgovornost kršćana zbog dolaska vala ateizma na krilima

komunizma. No ostavimo slična pitanja nekoj u budućnosti napisanoj crkvenoj povijesti.

Marko Medved